

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

БАБІЙ НАДІЇ ПЕТРІВНИ

«Актуальні культурно-мистецькі практики та процеси Західної України кінця ХХ – початку ХХІ століть: культурні домінанти, форми репрезентації, перспективи»,

представлену на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства

за спеціальністю 26.00.01 «Теорія та історія культури»

Актуальність теми дисертації.

Актуальні культурно-мистецькі практики та процеси охоплюють широкий спектр творчих та інноваційних зусиль у сучасному світі мистецтва і культури. На кінець ХХ – початок ХХІ століть в Західній Україні спостерігається активний розвиток культурно-мистецьких практик та процесів, які відображають динамічні зміни в мистецькому середовищі та суспільстві загалом, а саме: розвиток сучасного мистецтва, розвиток культурних інституцій, розвиток культурних фестивалів та подій, розширення мистецької освіти, інтеграція з міжнародним мистецьким середовищем, активна участь митців у суспільному діалозі, розвиток мистецького ринку.

В Західній Україні спостерігається важлива взаємодія культурних домінант, таких як українська, польська, єврейська, німецька та інші культури, які відображають багатство та різноманіття культурного спадку регіону; розширення форм репрезентації культурних цінностей через мистецькі виставки, фестивалі, концерти, театральні постановки, літературні заходи та інші культурні події, що сприяють висвітленню різноманіття мистецького доробку регіону. Важливе значення також мають інтеркультурний діалог, міжнародне співробітництво та інтеграція сучасних технологій у мистецтво.

Ці аспекти, практики та процеси свідчать про активний розвиток мистецького життя в Західній Україні та важливу роль мистецтва у формуванні культурної ідентичності та співпраці у регіоні та поза його межами і вказують на важливість та актуальність пропонованого дослідження.

Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни.

Зазначимо, що ступінь новизни результатів, отриманих Надією Бабій під час проведення дослідження, є достатньо високою у порівнянні їх з дослідженнями аналогічного характеру. Переважна більшість наукових публікацій за темою дисертаційного дослідження є одноосібними; наукові положення, узагальнення і результати отримані автором особисто. Здобуті наукові результати відкривають шлях для майбутніх досліджень.

Основні позиції наукової новизни дослідження становлять:

– монографічне висвітлення трансформації західноукраїнських мистецьких практик у культурній площині, творчої та суспільної діяльності найбільш значних

для регіону митців та активістів, структуроутворюючих виставок актуального мистецтва, акцій та мистецьких фестивалів, театральних постановок;

– у підході до виокремлення культурних домінант синтезовано аспекти світовідчуття періоду через актуальні просторові формації, естетичні наративи та інноваційні форми представлення образу;

– застосовано аналіз паралельних історій, множинності ідентичностей на противагу популярній дихотомії протилежних сутностей – традиційної та модерної – що призводить до спрощеної класифікації та підвищеної керованості суспільством;

– зв'язок практик із процесами творення міської ідентичності Західної України сформульований у формі триступеневої парадигми; сформовано концепцію «актуальних культурно-мистецьких практик» як соціокультурного системного явища сучасності;

– запропоновано й уведено до наукового обігу авторські визначення основних концептуальних понять: «актуальні культурно-мистецькі практики», «актуальні культурно-мистецькі процеси», «етичний перформативний процес», «віртуально-літературна інтермедіальність», «вернакулярні простори»;

– визначено та вербалізовано етапи формування й інституціалізації актуальних культурно-мистецьких практик Західної України кінця XX – початку XXI століття;

Автором запропоновано новаторську методіку дослідження, що базується на взаємодоповненні: Cultural Studies – Participative management – Performance studies, які в комплексі визначають культуру як спосіб життя, систему комунікації. Авторська гіпотеза візуалізована у 12 схемах, 10 з яких є власними розробками, 2 – суттєво доповнені.

Цінним у роботі є те, що Надією Бабій до наукового обігу введено нові документи, в т.ч. фотодокументи, меморандуми, маніфести, документацію перформансів з приватних архівів, музеїв, публіцистичних джерел, соціальних мереж, приватних сайтів тощо. Створено вагомий власний аудіо-, відео- та фотоархіви.

Отже, у пропонованій дисертаційній роботі поставлена наукова проблема, що вперше в українському науковому дискурсі охоплює питання маргінальних утворень як каталізаторів складних прогресивних процесів культури, а актуальні практики є методами демонстрації цього впливу, розглянуто крізь призму «людина – місце – подія», що дозволило виявити та теоретизувати практики культурно-мистецького концептуалізму, які існували у містах Західної України на межі тисячоліть, та їхню трансформацію в сучасному соціокультурному просторі, ґрунтовно розкрита здобувачем, продемонструвавши високий професійний рівень володіння матеріалом за темою дослідження та методологією наукової діяльності.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність та дотримання принципів академічної доброчесності.

Дисертаційна робота *«Актуальні культурно-мистецькі практики та процеси Західної України кінця ХХ – початку ХХІ століть: культурні домінанти, форми репрезентації, перспективи»* складається з анотацій, списку публікацій, вступу, п'яти розділів (12 підр.), висновків, списку використаних джерел (683 поз., з них 115 – іноз. мовами) та додатків. Загальний обсяг дисертації 682 ст., основний – 467 ст. Серед додатків: А – список публікацій за темою дисертації; Б – термінологічний глосарій, В – анотований список ілюстрацій; Г – альбом ілюстрацій, укладений у таблицях та 1 схемі; Д – документи з приватних архівів; Е – окремі інтерв'ю; Є – впровадження результатів дисертаційного дослідження.

Дисертаційна робота є завершеною науковою працею і свідчить про дотримання принципів академічної доброчесності. Використані ідеї, результати, фото- та фактологічні матеріали, тексти інших авторів мають належні посилання на відповідне джерело.

Представлена дисертація є самостійною роботою, здійсненою в галузі культурології, мистецтвознавства, кураторської діяльності. Висновки й положення наукової новизни здобуті автором особисто.

У вступі послідовно висвітлено актуальність теми, мету та завдання, об'єкт і предмет дослідження, встановлено хронологічні межі, розкрито сутність наукової проблеми, ступінь її розробки, окреслено методологічні принципи, охарактеризовано наукову новизну одержаних результатів, їх теоретичне і практичне значення, наведено список публікацій за темою дисертації, відомості про апробацію результатів дослідження. Зазначимо належну апробаційну базу дослідження.

У першому розділі дисертації «Західна Україна в контексті інноваційної парадигми культури кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя» критично й різносторонньо оцінено складний, багатогранний об'єкт дослідження через призму причинно-наслідкових факторів: зміни поколінь, маргінальності, варіативності, диференціації, інтеграції та реінтеграції, мережовості. Автор наголошує на тому, що основна характеристика «сучасності» перелому тисячоліть – її прискорена змінність, а метамодерн є найсміливішою спробою осмислити сучасність, використовуючи концепцію «структури відчуттів» як стану перебування тут і зараз до його осмислення. Відзначається зростання кількості нетрадиційних підходів до системи пізнання, що практикують використання теорії хаосу.

Доведено, що розуміння мистецького напряму передує визначенню часового періоду, вживається в якості колоритного означення сучасності, що ще не стала історичною добою. У кожен з періодів розуміння новизни не має тотальної характеристики, а відзначається дифузністю, інвазійністю, поєднуючи

одночасно риси старого та новітнього, однак щоразу у новішій якості. Cultural Studies обрана автором як міждисциплінарна галузь, що досліджує взаємозв'язок політичних, суспільних відносин та впливу на них культурних у загальному змісті процесів.

У роботі застосовані передові вітчизняні та світові методики, що відображають простір як межу зіткнення реальних практик агентів та уявних очікувань контрагентів простору, що базуються на їхньому досвіді, рефлексивному сприйнятті. Способи розгляду маркерів, практик чи співучасть у них спричинюють розуміння міста через дії у його просторі, наслідком чого є створення модифікованого міста, що знову сприймається та розуміється як арена дій запропонованої гри.

У другому розділі *«Соціалізація монументальних міст Західної України»* досліджено маргінальні культурні середовища й індивідуальні мистецькі практики Західної України наприкінці ХХ ст., сформульована їх каталізуюча роль у створенні нових способів суб'єктивізації мистецтва, формуванні громадянського суспільства та розвитку регіональної культури загалом.

Як справедливо зазначає автор, розмаїття мистецьких практик 1960–1980-х років в містах Західної України доводить просторову умову формування і функціонування мистецтва кінця ХХ століття та його прив'язку до інституційних просторів. Одночасно контркультурні спільноти, окрім суб'єкт-об'єктних відносин з інституціями декларують культурні перетворення в альтернативних просторах: реальних та уявних, що засвідчені численними наративами мистецтва і про мистецтво.

Література, візуальне мистецтво, в тому числі, монументальне, синтетичні технологічні види та екранні мистецтва Західної України другої половини ХХ ст., попри упереджену «селянськість», звертаються до тематизації актуальної урбаністики, візуальних образів, створених на основі матеріальних знаків.

Варто відмітити, що культура західноукраїнських кав'ярень кінця ХХ сторіччя відображує цивілізаційні моделі, позначаючи характерні типи свідомості та прагнень, а покоління 80-х об'єднувались навколо проблем загальної естетики, також пізніше саме у цих колах визріли націоналістичні рухи. Покоління неформалів 90-х свідомо відсторонювались від політики, використовували заклади громадського харчування як площадки для формування альтернативної естетики, вважали новітні мистецькі практики революційним важелем, здатним на перетворення місць на міста. Розвиток клубної культури еволюціонував появою музичних та естрадних колективів нової формації. Виконавські мистецтва набувають значення частини національної культури, соціального мистецтва, демонструючи прискорені темпи еволюції, провокуючи на створення нових культурних середовищ.

У третьому розділі *«Мистецтво в контексті процесів постмодерної мітотворчості»* розглянуто множинність маргінальних течій, субкультур із

характерними ознаками лідерства, кумирами, декларативними й репрезентаційними практиками. Наприкінці 1980-х років відзначено прагнення західноукраїнських товариств тусівкового типу до завоювання центру. Особливістю художнього дискурсу поч. 1990-х став пошук власних специфічних особливостей через формулювання національного наративу й синхронізацію процесу з тенденціями і концепціями глобальної сцени. Культурною домінантою періоду визначений акціонізм.

Варто відмітити, що мистецтво завжди відповідає на виклики доби, актуалізуючи політичні або соціальні події. Мистецькі практики активізуються у моменти суспільної запитуваності, відіграють роль авангардної сили. Масова культура, підміняючи істинність твору симулякром, змінює його соціальну функцію на політичну. Зміна акцентів культурно-мистецьких процесів відбувається у моменти, коли експозиційні можливості – демонстрація практики – стає перспективнішою у конкретному політичному контексті. Автор зазначає, що покоління 1980-х відзначилось активізацією діяльності у громадських просторах. У 1990-х роках трансформація естетичних цінностей відбувалась між творенням оригінальних модифікацій, соціальним плюралізмом, хаотичністю чи перехідністю, прагненням до тілесності в умовах розширення простору. Театром дій став урбанізований простір.

Взаємодія мистецтв та митців реалізувалась у нових формах репрезентації тексту через актуальні практики кінця ХХ сторіччя. Відбулась зміна ціннісних орієнтирів мистецької сфери наприкінці ХХ сторіччя з автономної на деконструктивну та експериментальну. Відзначаємо активізацію арт-практик: перформансу, гепенінгу, стріт-арту та інших синтетичних форм, що залучали до дискурсу альтернативні простори та широку аудиторію; об'єднували в якості виконавців поетів, художників, театралів, рок-музикантів. Сфера впливу названих культурно-мистецьких діячів була важливою складовою пострадянської культури Західної України, пов'язаної з ерою фестивалів. Популярності набули мовні ігри, реалізовані, в тому числі, через візійність. Визначено, що покоління 1980–1990-х виконало свою місію, давши можливість розвитку ліберальним мистецьким колам недержавного сектору, а отже й неофіційному мистецтву в цілому.

Четвертий розділ «Актуальні практики у процесах творення креативного капіталу» зосереджений на репрезентації виробництва буденності у форматах реклами, поп-культури, зародків урбаністичного дизайну, телебачення, книговидавництва. Визначено, що актуальне мистецтво застосовувало різновидові медіальні поєднання й демонструвало перехід до вищої стадії естетизованого капіталу. Митці розглядаються як фактори накопичення культурних цінностей у містах.

Дисертант справедливо зазначає, що монологічність культури змінилась на діалог та полілог, задіюючи до оцінювання не лише обраних експертів, а й широкі маси та нівелюючи на загальну різницю між мистецтвом, рекламою та дизайном.

Потреба у закріпленні нових мистецьких феноменів в культурному контексті доби результатувала двома способами репрезентації актуального мистецтва: через релятивізм та інституціалізацію, демонструючи «креативне місто» як культурну доміланту.

Відзначаємо як кількісну, так і якісну неоднорідність мистецьких середовищ у їх прагненні до перетворення міст на репрезентаційний простір. Лідуючі позиції в середині 1990-х належать Івано-Франківську, Львову, фрагментарно та опосередковано реалізовані митцями Чернівців та Ужгорода 362 через спільноти Львова, Івано-Франківська та Києва. Малі міста та містечка долучені до реляційного процесу лише через поодинокі резиденції. Далі автор стверджує, що на початку другої декади XXI ст. відзначається громадський активізм, що демонструє спротив авторитарним політичним маніпуляціям зі спорудження нових комеморативних об'єктів, а музеєфікація та архівація актуальних мистецьких практик є свідченням закріплення художнього явища у просторі культури.

У п'ятому розділі *«Перформатизація спільного простору»* вивчено питання формування мистецтвом національних культурних (етичних, естетичних та пізнавальних) цінностей у другій декаді XXI ст. Охарактеризовано потенціал креативних трансформацій, які актуальне мистецтво запроваджує в просторах західноукраїнських міст.

Відповідно до логіки пропонованого дослідження, Надією Бабій доведено, що перформанс є переважаючим поняттям, метафорою сучасної культури – в площині мистецтва та суспільних відносин розуміється як діяльність. Важлива характеристика періоду – програмування проєктів на виконавство. Доведено також паралельне існування у просторах західноукраїнських міст різних моделей акціонізму та артивізму. Акціонізм, що належав до методів виконавства першої декади 2000-них, демонструвався через форми публічної демонстрації естетичних знаків та символічних дій непокори, що залежали від актуальності як місця, так і часу. Мистецько-політичні акції після 2014-го року змінились на артивіські інтеракції, що застосовують у діяльності засоби мистецтва. Монологічність героя-перформера, популярна у 1990-х та на початку 2000-них поступилась низовим лабораторним форматам, що застосовують проєктне мислення для творення горизонтального діалогу, залучення до дії чи співпереживання широкої аудиторії, продукують творчі об'єднання, групи, формати для інтеграції альтернативних знань, застосовують практики з метою дослідження феноменів сучасності, в тому числі, критичних: пандемія Covid2019, війна 2022.

У свою чергу театральні трансформації демонструють відкриту драматургію мовнотілесної інтеракції, пов'язану з комунікативно-прагматичним контекстом її розгортання. Із місця репрезентації та виробництва мистецтва театр перетворюється на агента творення нового соціокультурного середовища, в якому

учасники процесу сприймають творчість через продукування позитивних синкретичних процесів.

Висновки дисертаційного дослідження

Основні положення та висновки дисертації відповідають завданням і корелюються з новизною дослідження, сформульовані чітко та логічно, а також відображають основний зміст роботи і особистий внесок здобувача.

Переконливість отриманих результатів підтверджує опрацювання значних за кількістю документальних джерел, культурних артефактів, що зберігаються в архівах, музеях, бібліотеках, театрах та інших закладах культури і мистецтва України, приватних архівах та колекціях, опубліковані в медійних джерелах.

Основні висновки і положення дослідження можуть бути використані при розробці культурної політики полісів, в галузях сучасної художньої культури і культурних індустрій, науковими, освітніми інституціями, органами місцевої і державної влади на підсилення інтелектуального сегменту культури в процесах національної самоідентифікації.

Підсумки дисертаційного дослідження закладають методологічні основи нових досліджень інших явищ сучасної культури, а також можуть застосовуватись для аналізу сучасної художньої творчості в інших регіонах. Отримані наукові результати можуть бути використані як теоретична основа подальшого вивчення перформативних процесів в культурологічній, мистецтвознавчій, соціокультурній гносеології, регіоналістиці та глобалістиці.

Мова та стиль викладення результатів

Дисертаційна робота написана українською мовою. Текст дисертації написаний на високому професійному рівні, адекватно відображає зміст досліджуваної проблеми.

У цілому текст дисертації, що має не лише певну наукову цінність, а й, безперечно, практичну значимість, вирізняється структурною чіткістю та логічною послідовністю викладення матеріалу. У роботі доцільно використано наукову термінологію та запропоновано й уведено до наукового обігу авторські визначення основних концептуальних понять: «актуальні культурно-мистецькі практики», «актуальні культурно-мистецькі процеси», «етичний перформативний процес», «віртуально-літературна інтермедіальність», «вернакулярні простори», що уточнює і покращує сприйняття представленого дослідження.

Оприлюднення результатів дисертаційної роботи

Основні положення дисертації викладені у 58 наукових працях, зокрема: 1 одноосібній монографії та 1 монографії у співавторстві; 56 статей, серед яких 3 проіндексовано міжнародною наукометричною базою Web of Science, 20 – у наукових фахових виданнях України (категорія Б), 17 – в інших виданнях України та 1 – в науковому періодичному виданні іншої держави; 15 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях

(здійснювалася у формі наукових доповідей на 8 міжнародних, 10 всеукраїнських наукових конференціях).

Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідають вимогам Атестаційної колегії МОН України, які висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Результати дисертаційного дослідження характеризуються науковою, теоретичною і практичною значущістю і відповідають нормативним документам щодо присудження відповідного наукового ступеня.

Недоліки, зауваження, дискусійні питання до дисертаційної роботи

Дисертаційне дослідження **БАБІЙ Надії Петрівни** на тему *«Актуальні культурно-мистецькі практики та процеси західної України кінця ХХ – початку ХХІ століть: культурні домінанти, форми репрезентації, перспективи»*, є актуальним, самостійним, а тому, безперечно, важливим науковим доробком.

В цілому пропоноване дисертаційне дослідження привертає до себе увагу, у першу чергу, актуальністю теми та необхідністю дослідження означених проблем на професійному рівні. Привертає увагу обсяг опрацьованого дисертантом матеріалу, як теоретичного, так і візуального (фото, відео, інсталяції, перформанси, документальні джерела, культурні артефакти, що зберігаються в архівах, музеях, бібліотеках, театрах та інших закладах культури і мистецтва України, приватних архівах та колекціях, опубліковані в медійних джерелах).

Наголосимо також на цінності розроблених схем у роботі, які суттєво доповнюють роботу та підсилюють її теоретичну компоненту (Схеми 2-5, стор.87-88).

Відзначаючи високий рівень дисертаційного дослідження, звернемо увагу на окремі *дискусійні моменти, зауваження і пропозиції*:

1. У розділі 1. *«Західна Україна в контексті інноваційної парадигми культури кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя»*, розглядаючи актуальні процеси культури, популярність культурно-мистецьких практик (арт-практик, art-практик) в Україні, що неочікувано зросла у другій декаді ХХІ сторіччя, проблематику існування межового мистецтва, мистецтва поза мистецтвом, що має доволі високий рівень опрацювання у вітчизняному та зарубіжному етичному, культурологічному, мистецтвознавчому дискурсах при достойній обізнаності з історіографії питання у поле зору автора не потрапили важливі, на наш погляд, видання: 1) Комплексне дослідження, присвячене культурологічним та мистецтвознавчим аспектам становлення візуального мистецтва кінця ХХ – початку ХХІ ст.: Межі видимого. Становлення візуального мистецтва : монографія / З. І. Алфьорова. – Х. : ХДАК, 2008. – 268 с. – Бібліогр.: 305 назв. 2) Дослідження наукового узагальнення процесів трансформації художнього образотворення в контексті культурно-мистецьких процесів 1990-х – 2020-х років та виявленні векторів художньої образності у традиціях та концептуальних новаціях:

Миронова Т. Координати творення художнього образу в українському мистецтві 1990-х – 2020-х років / Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України; Київ. міськ. галерея мистец. «Лавра». – Київ: ФОП Лопатіна О.О., 2020. – 320 с.

2. У *вступі* дисертації, характеризуючи основні структурні компоненти роботи (актуальність роботи, ступінь опрацювання теми, мета дослідження, об'єкт і предмет дослідження тощо), автором було сформульовано додаткові компоненти, що підкреслюють унікальність та глибину дослідження: «Увиразнено...», «Поточнено і верифіковано...», «Поставлено під сумнів прийнятні стереотипи...» (стор.46-47), проте не наголошено на тому, що було «удосконалено» та «набуло подальшого розвитку», на що, зазвичай, звертається увага у вступі роботи.

3. Висновки до розділів (стор. 101-103; 187-189; 273-275; 361-363; 453-456) не зазначені у змісті дисертації.

4. Щодо оформлення додатків:

1) У *Додатку Г «АЛЬБОМ ІЛЮСТРАЦІЙ»* для зручності сприйняття ілюстративної інформації і можливості посилання на неї у тексті дисертації назви рисунків доцільно було б розмістити безпосередньо *під зображенням* (а не збоку вертикально) і відповідно підписати, наприклад, Рис.Г.1. Д.-Л. Іванцев. Людина-машина. фанера, ол. 1937 (стор.579-595; 602-616; 622).

2) В оформленні додатків у текстовій частині спостерігається певна неузгодженість у виборі міжрядкових інтервалів: *Додаток Е. «ОКРЕМІ ІНТЕРВ'Ю»* (стор.666-677).

Втім висловлені міркування носять дискусійний характер і не впливають на високу оцінку представленого ґрунтовного доробку.

Висновок про дисертаційну роботу

Вважаю, що дисертаційна робота здобувача **БАБІЙ Надії Петрівни** на здобуття ступеня доктора мистецтвознавства на тему *«Актуальні культурно-мистецькі практики та процеси Західної України кінця ХХ – початку ХХІ століть: культурні домінанти, форми репрезентації, перспективи»*, виконана на високому науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є закінченим науковим дослідженням, сукупність теоретичних та практичних результатів якого розв'язує наукове завдання, що має важливе значення для спеціальності 26.00.01 «Теорія та історія культури».

Дисертаційна робота, подана на здобуття ступеня доктора наук, за актуальністю, ступенем новизни, науковим рівнем та практичною цінністю, змістом та оформленням повністю відповідає вимогам п. 7, 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук (Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. №1197) та наказу МОН України №40 від 21.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення

дисертацій», а її авторка **БАБІЙ Надія Петрівна** заслуговує на присудження ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 «Теорія та історія культури».

Офіційний опонент:

доктор мистецтвознавства, професор,
завідувач кафедри дизайну
Черкаського державного
технологічного університету

Інна ЯКОВЕЦЬ

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Відділ аспірантури і докторантури
Вх. № 03.04-30/09
«17» 05 2024р.